

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

The History of Muslim of The Chao Phraya Basin

วิวัฒน์ ร้อยศรี¹ | Wiwat Roysri

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชาวไทยมุสลิมในเขตภาคกลางของประเทศไทย โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหลักฐานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ วิจัย และตำราทางวิชาการ ที่ได้บันทึกเรื่องราวของชาวมุสลิมกลุ่มแรกที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยาโดยการเดินเรือเข้ามาทำการค้าขายในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งต่อมาชาวมุสลิมได้มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการเข้ารับราชการ การค้าขาย การทำเกษตรกรรม และการประมง เป็นต้น ชาวมุสลิมที่เข้ามาเจริญสัมพันธ์ไมตรีในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นมีหลากหลายเชื้อชาติ อาทิ ชาวเปอร์เซีย ชาวอาหรับ ชาวมลายู และชาวจาม โดยพื้นที่ในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยานับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความเจริญรุ่งเรือง จึงทำให้มีมุสลิมอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตแดนนี้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งชาวมุสลิมหลากหลายเชื้อชาติได้เข้ามาประกอบอาชีพและพำนักอาศัยอยู่ในเขตภาคกลางของประเทศไทยนับแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันจนกลายเป็นชาวไทยไปแล้ว

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาสหวิทยาการอิสลามเพื่อการพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ติดต่อได้ที่: soleh.rs007@gmail.com

¹Lecturer, Islamic Interdisciplinary for Development Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University, e-mail: soleh.rs007@gmail.com

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนมุสลิมในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาพบว่า ชาวมุสลิมจะอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนใหญ่ ริมแม่น้ำลำคลอง เนื่องจากได้เข้ามาทำการค้าขายและตั้งถิ่นฐานในอาณาบริเวณกรุงศรีอยุธยา โดยผ่านการเดินเรือในสมัยนั้น ชาวมุสลิมมีความศรัทธาและการปฏิบัติศาสนกิจที่เหมือนกัน มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย และมีบทบาทสำคัญต่อสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของไทย นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยในกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ก็พบว่า มีชุมชนมุสลิมอาศัยอยู่ก่อนแล้ว เนื่องจากเป็นเมืองหน้าด่านทางการค้าประกอบกับมีชุมชนมุสลิมที่มาจากเมืองปัตตานีอาศัยอยู่ด้วยเช่นกัน ซึ่งในแต่ละยุคสมัยชาวมุสลิมจะร่วมกันสร้างศาสนสถานขึ้นเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนและเป็นแหล่งเรียนรู้ศาสนา เพื่อให้ประชาชนตั้งมั่นอยู่บนศีลธรรมอันดีงามและเป็นคนดีของแผ่นดิน

คำสำคัญ: กรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ กรุงศรีอยุธยา ชาวไทยมุสลิม ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

Abstract

This academic article aims to study the history and background of the Thai Muslims in the central part of Thailand by gathering information from historically significant documents, research, and academic texts that recorded the story of the first Muslim settlers under the Ayutthaya period by sailing to trade in the Chao Phraya River basin. The Muslims have a variety of careers, such as government, trading, farming, and fishery. The Muslims came to have a good relationship with the Ayutthaya period with various nationalities such as Persian, Arabian, Malay, and Cham. Areas in the Chao Phraya River basin since the Ayutthaya, Thonburi, and Rattanakosin periods are abundant and prosperous. As a result, an increasing number of Muslims settling in this region consists of Muslims from many nationalities who have traveled to pursue a career and resided in the central part of Thailand from the past until they became Thai people.

The study of the history of Muslims in the Chao Phraya River basin found that Muslims lived together in a large community along the canal

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

because they came to trade and settle in the Ayutthaya area through sailing in that period. Muslims have the same faith, ministering, and various occupations and have played an important role in Thailand's society, economy, and politics from the Ayutthaya period until now. A Muslim community was already found living in the Thonburi and Rattanakosin period due to it being a commercial outpost town, and there was also a community of Muslims from Pattani living there. In each period, the Muslims will cooperatively build a place of worship that is the spiritual anchor of the people in the communities and a source of religious learning in order for the people adhere to good morals and be moral people of the land.

Keywords: Thonburi Period, Rattanakosin Period, Ayutthaya Period, Thai-Muslim, The Chao Phraya Basin

บทนำ

ประเทศไทยหรือสยามในสมัยโบราณนั้นมีมุสลิม (ผู้นับถือศาสนาอิสลาม) ตั้งรกรากอยู่มาช้านานทั้งทางภาคใต้ซึ่งเป็นดินแดนมุสลิมต่อจากประเทศมาเลเซียและในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็มีมุสลิมจากประเทศต่าง ๆ เข้ามาติดต่อค้าขายและเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับสยามเป็นจำนวนมาก โดยในสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏมีชาวต่างชาติทั้งชาติในเอเชียและจากยุโรปเข้ามาอาศัยและทำการค้าขายในสังคมอยุธยาอย่างคึกคัก ในจำนวนชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาหลากหลายนี้ ส่วนหนึ่งจากชาติที่เป็นมุสลิมที่นับพบที่สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ คือ ชาวเปอร์เซีย ชาวมลายู และชาวจาม

ชนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อทำการค้าขาย การประมง การเกษตร และส่วนหนึ่งก็มาเป็นทาส ซึ่งส่วนใหญ่มุสลิมชาวเปอร์เซียจะเข้ารับราชการและทำการค้าขาย โดยจะตั้งบ้านเรือนอยู่ภายในเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยา ส่วนมุสลิมชาวมลายู และชาวจามนั้นส่วนใหญ่จะทำการเกษตร การประมง และค้าขาย โดยตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่รอบเกาะเมืองอีกฝั่งแม่น้ำทั้งทางตอนเหนือและตอนใต้ของเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยา

จึงนับว่าชาวมุสลิมเป็นกลุ่มชนที่มีบทบาทสำคัญต่อสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวมุสลิมส่วนหนึ่งได้อพยพมาจากพระนครศรีอยุธยาเมื่อคราวเสียกรุง โดยได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในเขตคลองบางกอกใหญ่และคลองบางกอกน้อย และบางส่วนตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณตลาดแก้ว ตลาดขวัญ เมืองนนทบุรีในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากปัจจุบันชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ตามแม่น้ำลำคลองที่สำคัญ อันเนื่องจากการตั้งถิ่นฐานที่มีมาตั้งแต่อดีต และเป็นชนกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการร่วมสร้างสังคมและเศรษฐกิจไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยการตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เรื่อยมาจนกระทั่งในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งสามารถแบ่งยุคสมัยการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมได้ดังนี้

การตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมในสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310)

กรุงศรีอยุธยาในอดีตนั้นเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นราชธานีเก่าของประเทศไทย เป็นศูนย์กลางของความเจริญรุ่งเรืองที่สุดแห่งหนึ่งในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะการเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายในภูมิภาคและประวัติศาสตร์ทางสังคมของพระนครศรีอยุธยา เป็นพื้นที่ที่มีการผสมผสานของคนหลายชนชาติ หลายเผ่าพันธุ์ ทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่มีความสมบูรณ์ทางด้านสังคมวัฒนธรรม ในยุคประวัติศาสตร์ที่ยาวนานกว่า 1,300 ปี ของสังคมไทย อาณาจักรอยุธยาได้รับการบันทึกว่าเป็นยุคสมัยที่ยาวนานที่สุด และมีความยิ่งใหญ่รุ่งเรืองมากกว่า 4 ศตวรรษ มีพระมหากษัตริย์ 33 พระองค์ 5 ราชวงศ์ โดยมีราชวงศ์สุพรรณภูมิที่ครองอำนาจอยู่ได้นานกว่าราชวงศ์ใด ด้วยช่วงเวลาการเป็นราชธานีที่ยาวนานนี้เอง ทำให้มีพัฒนาการและความเจริญรุ่งเรืองที่ปรากฏหลักฐานให้เห็นชัดเจน ทั้งด้านการปกครอง เศรษฐกิจการค้า สังคมวัฒนธรรม และการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับนานาชาติอารยประเทศ (เอนก รักเงิน, 2556: 8)

สำหรับประวัติศาสตร์การสร้างกรุงศรีอยุธยานั้น เมื่อปี พ.ศ. 1893 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นภายในเกาะเมืองซึ่งมีศูนย์กลางอยู่บริเวณตำบลหนองโสน (ปัจจุบันเรียกว่า “บึงพระราม”) และเนื่องด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยานั้นอยู่ในตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสมบนเส้นทางทางการค้าระหว่างมหาสมุทรอินเดียกับทะเลจีนใต้ จึงทำให้กรุงศรีอยุธยากลายเป็นศูนย์กลางการค้า

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ที่มีบทบาทในการรวบรวมและกระจายสินค้าประเภทของป่าจากบริเวณดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปและบริเวณหมู่เกาะต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงทำให้กรุงศรีอยุธยา กลายเป็นเมืองท่าที่เจริญรุ่งเรืองและเต็มไปด้วยพ่อค้าจากชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาติดต่อกับค้าขาย และตั้งหลักแหล่งในกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นภายในบริเวณกรุงศรีอยุธยาและบริเวณเมืองท่าโดยรอบที่อยู่ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยาจึงมีกลุ่มคนต่างชาติเข้ามาทำการติดต่อกับค้าขาย และมาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากไม่ว่าจะเป็นชาวตะวันตกหรือชาวตะวันออก (จิตาพร แสงนิล, 2548: 35-36)

ในรัชสมัยแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2153-2171) มีพ่อค้าชาวเปอร์เซีย 2 ท่าน คือเชคอะหมัดและเชคอะฮัด พร้อมบริวารได้เข้ามาตั้งรกรากและค้าขายอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา จนมีฐานะเป็นเศรษฐีใหญ่ เชคอะหมัดนั้นได้สมรสกับสุภาพสตรีไทยและตั้งรกรากอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ท่านเป็นเศรษฐีชาวเปอร์เซียที่เข้ารับราชการในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โดยได้รับตำแหน่งครั้งสุดท้ายเป็นสมุหนายก และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น ออกญาบวรราชนายกจางวางมหาดไทย (พลับพลึง คงชนะ, 2538: 124)

หลังจากที่เจ้าพระยาเชคอะหมัดรัตนราชเศรษฐีได้รับการแต่งตั้งให้มีตำแหน่งทางราชการ ท่านจึงเห็นว่าเป็นโอกาสดีแล้วที่มีช่องสมควรกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า “ตนไม่มีบ้านอยู่พอเพียงแก่พวกพ้อง จึงขอรับพระราชทานที่ดินตำบลบ้านท้ายคู (ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลคลองตะเคียนเป็นส่วนใหญ่) ให้พวกแขกมะหะหมัดของตนนี้อยู่” พระเจ้าอยู่หัวสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็ทรงพระมหากรุณาโปรดพระราชทานที่ดินตำบลบ้านท้ายคูให้ตามที่ทูลขอ มีจำนวนมากสร้างบ้านเรือนเป็นหมู่ใหญ่แล้วก็สร้างสุเหร่ากุฎีเจ้าเซ็นใหญ่โตรโหฐาน สร้างด้วยอิฐปูนดุงดั่งวัดของชาวสยาม และสร้างป่าช้าฝังศพพวกแขกเจ้าเซ็นด้วย มีกำแพงแก้วก่อด้วยอิฐล้อมรอบป่าช้า ในเวลานั้นผู้คนทั่วไปมักเรียกว่า “กุฎีเจ้าเซ็นใหญ่” บางครั้งเรียก “วัดแขกใหญ่” (ศิวราช กบิลคาม, 2560: 64) มีการค้นพบวัตถุโบราณในบริเวณที่เชื่อว่าเป็นที่พำนักของมุสลิมชาวเปอร์เซียที่มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา เช่น หม้อทองแดง ถ้วยและจาน เป็นต้น และมีการก่อสร้างสุสานของท่านออกญาบวรราชนายก (เชคอะหมัด) ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ท่านเป็นต้นตระกูลของชาวไทยที่อยู่ในสายสกุล บุนนาค ศรีเพ็ญ อะหมัดจุฬา ฯลฯ (สุนันท์ ศรีสง่า, 2558: 21)

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมืองสงขลาพ่ายแพ้ต่อกองทัพของอยุธยา ทางด้านอยุธยาจึงได้ควบคุมตัวบุคคลจากตระกูลสุลต่านสุลัยมานแห่งเมืองสงขลาเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งถือเป็นธรรมเนียมที่จะต้องเลือกเกณฑ์ผู้คนในเมืองที่พ่ายแพ้สงครามเข้ามาอยู่ส่วนกลาง (อาณัติ อนันตภาค, 2557: 117) และเนื่องจากลูกหลานของท่านสุลต่านสุลัยมานที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ในกรุงศรีอยุธยานี้เป็นผู้มีเชื้อสายและชาติตระกูลผู้ซึ่งได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้ารับราชการกันหลายสกุลและหลายชั้นคน (สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง, 2530: 182)

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงโปรดให้ท่านมุสต่อฟาบุตรชายคนโตของท่านสุลต่านสุลัยมานแห่งเมืองสงขลามีหน้าที่ปกครองบ้านเมือง โดยได้ทรงแต่งตั้งให้ท่านมุสต่อฟาเป็นพระยาไชยา และได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ท่านหะซันและท่านหุซันบุตรของสุลต่านสุลัยมาน สุลต่านแห่งลุ่มทะเลสาบสงขลาเข้ามารับราชการในกรุงศรีอยุธยา แล้วแต่งตั้งบุตรชายของท่านขึ้นเป็นพระยาราชบังสัน (หะซัน) ซึ่งเป็นแม่ทัพเรือคนแรกของกรุงศรีอยุธยา

หนังสือคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของมุสลิมกลุ่มต่าง ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ แยกจามและแขกเทศว่าอาศัยในเรือนแพสองฟากฝั่งแม่น้ำตั้งแต่ท้ายปากคลองวัดสุวรรณดารารามตลอดมาจนหน้าพระราชวังหลวง ย่านท่ากาฮีนอกกำแพงกรุงเป็นบ้านแขกเก่า พวกแขกนั้นมีอาชีพฟันเชือกเปลือกมะพร้าว และตีสมอเรือขายให้กับกับตันชาวต่างชาติ นอกจากนี้พวกเขายังเปิดร้านขายของและผลิตเครื่องใช้กระจายอยู่ตามชุมชนย่านต่าง ๆ ได้แก่ แยกจามจอดเรือและแพขายของอยู่บ้านน้ำวนบางกะจะ ส่วนพวกที่อาศัยอยู่บ้านท้ายคูมีอาชีพสานเสื่อลั่นไผ่ขาย แยกขวาและแยกมลายูบรรทุกหมากและตะกร้าหวายใส่เรือปากกว้างสิบศอกสามวาทอดสมอขายอยู่ที่ตรงปากคลองคูจาม แยกตานีทอดผ้าไหมผ้าด้ายอยู่บ้านริมวัดลอดช่อง นอกจากนี้พวกแขก (ไม่ระบุเชื้อชาติ) ยังตั้งร้านขายกำไลมือกำไลเท้า ปิ่นปักผม แหวน ลูกปัดเครื่องประดับ อยู่ที่เชิงสะพานชีกุนฝั่งตะวันตก พวกแขกขวามลายูเดินเรือเข้ามาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาเป็นประจำทุกปี ซึ่งลูกค้าประกอบไปด้วยพ่อค้าจีน แขก ฝรั่งเศส อังกฤษ ฮอลันดาและโปรตุเกส (คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, 2534: 5-6) ชาวมุสลิมในสมัยกรุงศรีอยุธยานับเป็นกลุ่มชนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการร่วมสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมและขับเคลื่อนเศรษฐกิจในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

สำหรับชาวมุสลิมที่คนไทยจะเรียกมุสลิมกลุ่มต่าง ๆ อย่างรวม ๆ ว่า “แขก” ซึ่งจะใช้เรียกคนที่มาจากประเทศอินเดีย เปอร์เซีย (หรืออิหร่าน) และกลุ่มประเทศแถบคาบสมุทรอาหรับ (เอเชียกลาง) ซึ่งอาจจำแนกประเภทของกลุ่ม “แขก” ที่เข้ามาค้าขายและพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทยได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่นับถือศาสนาอิสลามหรือที่เรียกว่ามุสลิม เช่น แขกมัวร์ แขกจาม แขกขวา แขกมลายู และแขกมกกะสัน เป็นต้น และอีกกลุ่มหนึ่งคือ แขกที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ได้แก่ แขกพราหมณ์หรือแขกฮินดู และแขกซิกข์ เป็นต้น (จิตาพร แสงนิล, 2548: 36)

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามจะมีกล่าวถึงหลายชื่อ เช่น แขกมัวร์ แขกอาหรับ แขกเปอร์เซีย แขกมกกะสัน แขกตุรกี แขกเทศ แขกจาม แขกตะเกีย แขกสลุป แขกกุสราข แขกสุรดี แขกขวา แขกมลายู แขกเกาะ แขกเก่า และแขกตานี แม้ว่ามุสลิมในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นมาจากพื้นที่ต่าง ๆ หลากหลายสัญชาติ แต่ก็มีความสัมพันธ์กันทางด้านจิตใจเพราะนับถือศาสนาเดียวกัน มีการปฏิบัติศาสนกิจที่เหมือนกัน จึงมีสัมพันธ์ไมตรีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (สุนัช ศรีสง่า, 2558: 22)

มุสลิมในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนมาก และมีบทบาทสำคัญในด้านการค้า การเมือง การปกครอง การทหาร และการรักษาพระนครศรีอยุธยาจากข้าศึกศัตรูที่คุกคามราชอาณาจักรของสยาม เช่น เหตุการณ์ครั้งหนึ่งที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมราชาธิราชเจ้า เฟอร์เนา เมนเดส ปินโต (Fernaõ Mendes Pinto) ชาวโปรตุเกสได้บันทึกว่าทหารที่ป้องกันกำแพงเมืองกรุงศรีอยุธยา เป็นมลายู ขวา เนื่องจากฝรั่งชาติยุโรปกลัวพวกของตนจะเสียชีวิต จึงได้ทูลให้พระมหากษัตริย์ใช้ชาวมลายูและชาวเป็นทหารป้องกันรอบกำแพงเมืองและการรบในครั้งนั้น แม้ทหารพม่าจะบุกโดยใช้บันไดปืนกำแพงเมืองเข้ามา ก็ไม่สามารถจะเปิดประตูเมืองได้ ถูกทหารมลายูและชาวฆ่าตายหมด ทำให้การศึกในครั้งนั้นพม่าไม่สามารถเข้ายึดกรุงศรีอยุธยาได้ (ศิริราช กบิลคาม, 2560: 61) จะเห็นได้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาประกอบไปด้วยชาวมุสลิมหลากหลายเชื้อชาติ มีบทบาทสำคัญในด้านต่าง ๆ และเป็นผู้ร่วมปกป้องพระนครจากการรุกรานของอริราชศัตรู จนทำให้พม่าไม่สามารถเข้ายึดกรุงศรีอยุธยาได้ในครั้งนั้น

จากหนังสือคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมระบุว่า ชาวมลายูส่วนใหญ่จะมาจากทั้งปัตตานี และเมืองอื่น ๆ ในแหลมมลายู คนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐาน

เพื่อทำการเกษตร การค้าขาย และส่วนหนึ่งก็มาเป็นล่าม พ่อค้ายุโรปนั้นจำเป็นต้องติดต่อ และพึ่งพ่อค้ามุสลิมที่กรุงศรีอยุธยา ทั้งฝั่งเมืองท่าตะวันตกและตะวันออกบริเวณ คาบสมุทรมลายู เช่น ที่ปัตตานี นครศรีธรรมราช มะริดและตะนาวศรี ทั้งในฐานะพ่อค้า คนกลาง ล่าม นายท่า เจ้าพนักงานพระคลังสินค้าของหลวง และในฐานะคู่แข่งทางการค้า (นันทวรรณ ภู่อ่าง, 2529: 217)

ชุมชนมุสลิมในกรุงศรีอยุธยานั้นจะตั้งชุมชนแยกเป็นกลุ่มตามเชื้อชาติ ถิ่นฐานเดิม และอาชีพ โดยมีหลักฐานจากแผนที่ในจดหมายเหตุของต่างชาติ เช่น จดหมายเหตุลาลูแบร์ แสดงให้เห็นตำแหน่งที่ตั้งชุมชนมุสลิม 2 กลุ่ม คือพวกมะกะซาร์ (Makassara) หรือพวก มักกะสัน และมลายู (Melayu) ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำนอกกำแพงเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนฝั่งเมืองอยุธยาซึ่งเขียนโดยวิศวกรฝรั่งเศสในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถึงชุมชนชาวจีนและพวกมัวร์ว่าตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองทิศตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับแผนที่ของเอ็งเกลเบิร์ต แคมป์เฟอร์ (Engelbert Kaempfer) นายแพทย์ชาวเยอรมันที่ เดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาและได้เขียนบันทึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2233 (ค.ศ. 1690) ตรงกับสมัย สมเด็จพระเพทราชา และในบันทึกของแคมเฟอร์ยังกล่าวว่าถนนกลางเมืองที่เชื่อมระหว่าง ทิศเหนือกับพระราชวังเป็นร้านค้าของชาวจีน ฮินดูสถาน และพวกมัวร์ (Elgelbert Kaempfer, 1987: 43-44)

เมื่อใกล้จะเสียกรุงศรีอยุธยานั้นได้มีบันทึกไว้ว่า “เมื่อใกล้จะเสียกรุงศรีอยุธยาในช่วงปี พ.ศ. 2310 ขณะนั้นบรรดาเรือราษฎรถูกค้าเหนือได้ทั้งปวงก็ถอยลงไปจอดค้ำค้งกันอยู่ ณ ท้ายคูและเรือพระที่นั่งก็ไชยศรีกราบ เรือดังกล่าว เรือศรีษะสัตว์ทั้งหลายใหญ่น้อยกับทั้งกำปั่นและเรือรบ ก็โปรดให้ถอยลงไปจอดไว้ที่ท้ายคูทั้งสิ้น ครั้นเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2310 พลพม่าประมาณสองพันยกไปตีที่ท้ายคูทั้งสองฟาก บรรดาครอบครัวชาวหญิงซึ่งอยู่บนนั้นพม่าจับมัดฆ่าฟัน ตายเป็นกอง ๆ ที่อยู่เรือแออัดกันทั้งแม่น้ำนั้น พม่าลงเรือไล่ฆ่าฟันล้มตายเป็นอันมาก แล้วเผากำปั่นและเรือหลวงใหญ่น้อยทั้งปวงเสียสิ้น ศพลอยเต็มทั้งแม่น้ำจนน้ำกินไม่ได้ที่จับได้เป็นไปก็มาก” ชาวเมืองอยุธยาที่มีเรือหรือแพต่างก็อพยพโยกย้ายตามลำน้ำเจ้าพระยาไปสู่ นนทบุรี ธนบุรี และบางกอก บางพวกก็หลบภัยเข้าไปอยู่ในเรือกสวนที่ท่าไกล แล้วกลับมาใหม่เมื่อบ้านเมืองสงบ (สุนข ศรีสง่า, 2558: 23)

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพที่ 1: แผนที่แสดงอาณาบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นแม่น้ำสายสำคัญของประเทศไทย เปรียบเสมือนสายเลือดสำคัญของประเทศ

ที่มา: วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี (2562: ออนไลน์)

จะเห็นได้ว่าทำเลที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาเป็นทำเลที่เหมาะสมต่อการเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพของชาวมุสลิมและชาวต่างชาติอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากทำเลที่ตั้งที่มีความอุดมสมบูรณ์ ความเป็นอิสระทางการค้า และการปกครองที่ทรงธรรมของพระมหากษัตริย์ จึงทำให้เกิดสังคมชาวต่างชาติขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวได้ว่าการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนต่าง ๆ เหล่านี้เป็นพลวัตที่สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในสมัยกรุงศรีอยุธยา

จากลำดับประวัติศาสตร์ที่กล่าวมา จะพบว่ามิมีมุสลิมหลายเชื้อชาติที่มาจากประเทศต่าง ๆ ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งชาวมุสลิมที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสมัยต่าง ๆ ได้อยู่กันเป็นกลุ่มเป็นชุมชน มีความสนิทสนมกลมเกลียวและมีความรักใคร่สามัคคีกัน เนื่องด้วยมีพื้นฐานการศรัทธาและการประกอบศาสนกิจที่เหมือนกัน ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้เกิดศาสนสถานขึ้นตามช่วงสมัยต่าง ๆ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ และเป็นแหล่งการเรียนรู้การสอนศาสนา

เพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้ตั้งมั่นอยู่บนศีลธรรมอันดีงาม เป็นคนดีของสังคมและประเทศชาติต่อไป

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรีเสด็จประพาสทางชลมารค พระองค์ได้ทรงเสด็จพระราชดำเนินขึ้นมานมัสยิด และได้ทรงทราบจากราษฎรที่เข้าเฝ้าในขณะนั้นว่า ชื่อสุเหร่ากุฎีเจ้าเซ็น พระองค์ก็ทรงตรัสว่า “คนที่นี่เป็นแขกเจ้าเซ็นใช่ไหม” ผู้เข้าเฝ้าในขณะนั้นได้ทูลตอบว่า มิใช่แขกเจ้าเซ็นแต่เป็นแขกมาจากปัตตานี พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานให้เปลี่ยนชื่อมัสยิดจากสุเหร่ากุฎีเจ้าเซ็น เป็น สุเหร่ากุฎีซ่อฟ้า จากลักษณะสถาปัตยกรรมที่มีซ่อฟ้าอยู่บนหลังคามัสยิด (ศิวราช กบิลคาม, 2560: 65)

ปัจจุบันชุมชนมัสยิดกุฎีซ่อฟ้า ตั้งอยู่ที่ หมู่ 4 ตำบลคลองตะเคียน อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่เป็นมุสลิมเชื้อสายปัตตานีและมลายูที่ได้เข้ามาอยู่ใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (จิตาพร แสงนิล, 2548: 70)

ภาพที่ 2: มัสยิดกุฎีซ่อฟ้า เป็นมัสยิดที่สำคัญและเก่าแก่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ทางทิศใต้บริเวณรอบนอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: วิวัฒน์ ร้อยศรี (2564)

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมรูปทรงของมัสยิดกุฎีซ่อฟ้า เมื่อประมาณ พ.ศ. 2500 ก่อนที่จะมีการรื้อหลังคาและฝ้าด้านทิศเหนือและทิศใต้ของมัสยิด เพื่อทำการบูรณะซ่อมแซมขยายขนาดของมัสยิด จะเห็นว่าอาคารมัสยิดกุฎีซ่อฟ้าเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนรูปทรงหลังคาเสมือนโบสถ์ของไทย มีซ่อฟ้าใบระกาและหางหงส์ ตรงกับที่บันทึกไว้ในเหตุการณ์สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ส่วนประตูและหน้าต่างเป็นลักษณะโค้ง มีการทำโค้งด้วยการก่ออิฐให้รับน้ำหนักซึ่งเป็นการถ่ายน้ำหนักไปด้านข้างและลงสู่ผนัง พื้นที่ข้างในมัสยิดปูด้วยหินอ่อน มิมบร์ (สถานที่แสดงปาฐกถา) และคูหาสำหรับอิหม่ามในการนำละหมาดเป็นศิลปะที่แปลกตามาก (ศิวราช กบิลคาม, 2560: 64) ปัจจุบันอิหม่ามประจำมัสยิดกุฎีซ่อฟ้า คือ อิหม่ามฮาซัน ฮานาฟี

ชุมชนมุสลิมที่มีความสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยาอีกชุมชนหนึ่งก็คือ ชุมชนมุสลิมที่อาศัยอยู่บริเวณทางตอนเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา คือ ชุมชนลุมพลีและชุมชนภูเขาทอง โดยในชุมชนลุมพลีมีศาสนสถานที่มีความสำคัญตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน คือ มัสยิดนูรุลยะมาล

ชุมชนมัสยิดนูรุลยะมาล หมู่ที่ 5 ตำบลลุมพลี อำเภอพระนครศรีอยุธยา บทความเรื่องประวัติมัสยิดนูรุลยะมาลได้อ้างถึงท่านฮุเซ็น พ่อค้ามุสลิมชาวเปอร์เซียที่ได้เดินทางมาติดต่อค้าขายที่กรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ก่อนรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ท่านได้ถวายคำแนะนำในด้านการค้าและการทหารทั้งยังสู้รบกับกองทัพพม่า (จิตาพร แสงนิล, 2548: 79)

ภาพที่ 3: มัสยิดนูรุลยะมาล เป็นที่ตั้งของชุมชนมุสลิมทางทิศเหนือบริเวณรอบนอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: วิวัฒน์ ร้อยศรี (2564)

ท่านฮุเซ็นผู้นี้มีภรรยาเป็นคนไทยบ้านสระบัว เมื่อมาอยู่ที่หมู่บ้านของภรรยา จึงได้สร้างมัสยิดขึ้น ปัจจุบันคือมัสยิดนูรุลยะมาล เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าตีแตกในปี พ.ศ. 2310 ลูกหลานของท่านผู้นี้กลุ่มหนึ่งถูกกวาดต้อนไปพม่า ส่วนที่เหลือรอดได้หลบซ่อน แล้วพลัดพรากจากกันไป เมื่อบ้านเมืองสงบอาจจะมิบุตรหลานเชื้อสายของท่านฮุเซ็นย้อนกลับมาตั้งถิ่นฐานอีก แต่ในปัจจุบันสืบบุรุษของชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นพวกปัตตานี ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (จิตาพร แสงนิล, 2548: 79) ปัจจุบันอิหม่ามประจำมัสยิดนูรุลยะมาล คือ อิหม่ามสมศักดิ์ (อิสมาแอล) พลับัตร

การตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325)

ในสมัยกรุงธนบุรีมีชาวต่างชาติเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่มากมาย เช่น ชาวจีน ชาวมุสลิม เชื้อชาติต่าง ๆ ชาวมอญ ชาวลาว ชาวเวียดนาม ชาวกัมพูชา และชาวยุโรป ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงธนบุรี หลังจากเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 โดยชาวเมืองกรุงศรีอยุธยาที่มีเรือหรือแพต่างกืออพยพโยกย้ายมาตามลำน้ำเจ้าพระยาไปสู่ดินแดนต่าง ๆ อาทิ นนทบุรี ธนบุรี และบางกอก เป็นจำนวนมาก จำนวนชาวต่างชาติเหล่านี้มีส่วนทำให้

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

การสร้างกรุงธนบุรีมีความสมบูรณ์แบบและเศรษฐกิจของกรุงธนบุรีพื้นตัว เพราะทำให้ธนบุรีได้แรงงานและการเก็บภาษีจากการค้า นอกจากนั้นสังคมนานาชาติในกรุงธนบุรียังเกิดการพัฒนาดังต่อไปนี้ ซึ่งเป็นความต่อเนื่องที่รับรูปแบบมาจากกรุงศรีอยุธยา จากการที่ธนบุรีเป็นเมืองหน้าด่านทางการค้า ซึ่งมีชุมชนชาวต่างชาติตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี ยิ่งส่งผลให้เมืองท่าแห่งนี้มีความชัดเจนมากขึ้น ธนบุรีจึงกลายเป็นเมืองท่านานาชาติไปในทันทีแม้ว่าบ้านเมืองยังอยู่ในภาวะสงครามก็ตาม กรุงธนบุรีกลายเป็นศูนย์กลางทางอำนาจที่รวมความสำคัญด้านต่าง ๆ ไว้มากมาย ส่งผลให้ชาวต่างชาติเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น โดยพื้นที่ของเมืองธนบุรีมีปรากฏการณ์ความเป็นสังคมนานาชาติเช่นเดียวกับกรุงศรีอยุธยา ซึ่งความหลากหลายของผู้คนดังกล่าวก็ยังคงปรากฏเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (เรืองศิลป์ หนูแก้ว, 2546: 2)

เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยารุ่งเรือง เมืองธนบุรีอยู่ในฐานะเมืองหน้าด่านทางการค้า รวมถึงหน้าด่านทางการสงคราม แต่ทางด้านการค้าดูจะมีความโดดเด่นกว่าด้านอื่น เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของธนบุรีที่ตั้งอยู่ปากอ่าวก่อนที่จะออกสู่ทะเล การตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาของเมืองธนบุรีและลึกเข้าไปจากทะเลไม่มากนัก ทำให้เมืองธนบุรีมีความสะดวกต่อการติดต่อค้าขายและการขนส่ง สะดวกต่อการเดินทางไปมาระหว่างเมืองธนบุรีและเมืองหลวงอย่างกรุงศรีอยุธยา ความสำคัญของเมืองธนบุรีที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยานี้ นอกจากจะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กรุงศรีอยุธยามีความรุ่งเรืองแล้ว แม่น้ำเจ้าพระยายังมีอิทธิพลต่อการเกิดกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545: 3) จะเห็นได้ว่ากรุงธนบุรีเป็นเมืองที่มีชาวต่างชาติที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ หลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยา ประกอบกับมีจำนวนชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว เนื่องจากกรุงธนบุรีเป็นเมืองหน้าด่านทางการค้าและการสงคราม อีกทั้งตั้งอยู่ปากอ่าวก่อนที่จะออกสู่ทะเล จึงนับว่ากรุงธนบุรีเป็นเมืองท่าที่สำคัญ มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และมีความเจริญรุ่งเรืองเทียบเท่ากรุงศรีอยุธยาในอดีต

ชุมชนมุสลิมบางกอกใหญ่ส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากสุลต่านสุลัยมาน เป็นชุมชนที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตมีทั้งที่ประกอบอาชีพค้าขาย ไปจนถึงรับราชการในตำแหน่งสำคัญต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พื้นที่ชุมชนมุสลิมโดยรอบมัสยิดต้นสนตั้งอยู่ไม่ไกลจากพระราชวังเดิมมากนัก แต่เดิมเป็นชุมชนที่มีอยู่อย่างหนาแน่น ต่อมามีการสร้างสะพานข้ามคลองที่พาดทับพอดกับชุมชน จึงทำให้ต้องมี

การย้ายออกจากพื้นที่ไปในที่สุด ชุมชนมุสลิมบางกอกใหญ่นี้เป็นชุมชนโบราณที่อาจเรียกว่ามีความเก่าแก่มากที่สุดในพื้นที่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เห็นได้จากมัสยิดต้นสนหรือกุฎีใหญ่ ซึ่งเป็นมัสยิดที่สำคัญและเป็นศูนย์รวมของชุมชนที่มีการสร้างมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีมัสยิดต้นสนเป็นมัสยิดที่มีความเก่าแก่และมีความสำคัญมากที่สุดแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร (สำราญ ผลดี, 2559: 108)

ภาพที่ 4: มัสยิดต้นสน (กุฎีใหญ่) ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวงฝั่งเหนือ เป็นมัสยิดที่เก่าแก่ในสมัยกรุงธนบุรี

ที่มา: สันติ เสือสมิง (2553: ออนไลน์)

ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ไม่ไกลจากพระราชวังของพระองค์มากนัก แสดงให้เห็นว่าชุมชนมุสลิมเป็นหนึ่งในชุมชนที่มีความสำคัญที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระองค์ หรืออย่างน้อยก็น่าจะได้รับการโปรดปรานอยู่บ้าง จึงได้อยู่ใกล้ชิด เมื่อครั้งที่เสียกรุงฯ ครั้งที่ 2 ผู้คนที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยามีจำนวนมาก ชุมชนมุสลิมบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ก็มีการเข้ามาของมุสลิมต่างพื้นที่มากขึ้น เห็นได้จากการขยายพื้นที่ของมัสยิดออกไปอีก โดยการปักเสา ต่อดิน และต่อเพิง โดยมีความกว้าง 10 เมตร และยาว 15 และเช่นเดียวกันในบริเวณพื้นที่ปากคลอง ทั้งปากคลองบางกอกน้อยและปากคลองบางกอกใหญ่ นอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนแล้วยังเป็นที่ตั้งอย่างดีสำหรับการค้าขาย

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

บริเวณพื้นที่ปากคลองบางกอกน้อยในอดีตถือเป็นทำเลสำคัญสำหรับการค้าขายอย่างมาก เช่นเดียวกับปากคลองบางกอกใหญ่ เนื่องจากเป็นพื้นที่จุดตัดของเส้นทางคมนาคม ด้วยเป็นพื้นที่ปากคลองที่เชื่อมชุมชนที่อยู่ด้านในกับผู้ที่มาจากต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายโดยทางเรือตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา รวมถึงเป็นจุดเชื่อมเพื่อทำการค้ากับชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไปตามเส้นทางของแม่น้ำเจ้าพระยา แต่เดิมพื้นที่ดังกล่าวมีผู้คนตั้งถิ่นฐานรวมตัวกันเป็นชุมชนอยู่แล้ว ซึ่งรวมถึงชาวมุสลิมที่เข้ามาทำการค้าและใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นจุดกระจายสินค้า เป็นจุดพักการเดินทางก่อนที่จะเข้าไปในกรุงศรีอยุธยาและจุดพักก่อนเดินทางออกสู่ทะเล ช่วงเวลาก่อนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ชุมชนชาวมุสลิมก็มีความชัดเจนในความเป็นชุมชนอย่างแน่นอนแล้ว เพราะปรากฏว่าก่อนที่จะทางราชการจะดำเนินการสร้างสถานีรถไฟธนบุรีหรือสถานีรถไฟบางกอกน้อยนั้น พื้นที่ริมคลองด้านใต้ปรากฏว่ามีมัสยิดและที่ฝังศพอยู่แล้ว ซึ่งมีมัสยิด คือศาสนสถานที่สำคัญที่อธิบายถึงความเป็นชุมชนมุสลิมที่ชัดเจนอยู่แล้วว่าเมื่อกลุ่มคนที่นี่นับถือศาสนาอิสลามไปรวมตัวตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใด ก็จะสร้างศาสนสถานของศาสนาอิสลามหรือมัสยิดไว้เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา (สำราญ ผลดี, 2559: 121)

พื้นที่เดิมของชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยนั้นตั้งอยู่ทางริมฝั่งคลองบางกอกน้อยทางทิศใต้ ที่ปัจจุบันคือ สถาบันการแพทย์สยามมินทรราชวิทยาลัย โรงพยาบาลศิริราช ซึ่งอดีตคือที่ตั้งของสถานีรถไฟบางกอกน้อยหรือสถานีรถไฟธนบุรี และก่อนหน้านั้นก็คือที่ตั้งของชุมชนมุสลิมสายสุนีย์ การสร้างทางรถไฟที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น มีจุดที่จะต้องพาดทับผ่านมัสยิดและที่ฝังศพของชุมชนพоди พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชทานที่ดินริมคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือหรือฝั่งตรงข้ามกับที่อยู่ของชุมชนมุสลิมเดิมให้เป็นที่ตั้งรวมตัวกันของชุมชนแห่งใหม่ และให้มีการสร้างมัสยิดเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่มั่นคง ปัจจุบันมัสยิดแห่งนี้มีชื่อว่า มัสยิดอันซอริชฺชุนนะห์

ภาพที่ 5: มัสยิดอันซอริชชุนนะห์ ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งตรงข้ามคลองกับโรงพยาบาลศิริราช เป็นที่ตั้งของชุมชนมุสลิมริมคลองบางกอกน้อย

ที่มา: มุสลิมไทยโพสต์ (2561: ออนไลน์)

เมื่อย้ายชุมชนข้ามฝั่งมาที่ใหม่ที่ฝั่งเหนือ โดยมีมัสยิดอันซอริชชุนนะห์เป็นศูนย์กลางของชุมชน ภายหลังชุมชนมุสลิมบางกอกน้อยก็มีการขยายตัวออกไปอย่างมาก โดยมีทั้งที่อาศัยอยู่ในเรือนริมฝั่งคลองรวมไปถึงในเรือนแพริมน้ำ เรียงรายกันไปตั้งแต่ปากคลองเรือยไปจนถึงหน้าวัดสุวรรณาราม (กุสุมา รักษ์มณี, 2554: 10-12) ปัจจุบันชุมชนมุสลิมโดยรอบมัสยิดอันซอริชชุนนะห์เป็นชุมชนมุสลิมที่ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งตรงข้ามคลองกับโรงพยาบาลศิริราช เป็นชุมชนขนาดเล็ก บ้านเรือนในปัจจุบันส่วนใหญ่มีรั้วกันภายในรั้วหนึ่ง ๆ มีบ้านเรือนอยู่ประมาณ 4-5 หลัง ลักษณะของชุมชนค่อนข้างเงียบสงบ ผู้คนส่วนใหญ่ในอดีตใช้เส้นทางน้ำในการเดินทาง (สำราญ ผลดี, 2559: 103) ปัจจุบันอิหม่ามประจำมัสยิดอันซอริชชุนนะห์ คือ อิหม่ามอับดุลเราะห์มาน กริมิ

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

การตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-ปัจจุบัน)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ได้ทรงยกทัพไปตีเมืองปัตตานี เมื่อได้ชัยชนะก็ได้ทำการกวาดต้อนประชาชนจากเมืองปัตตานีให้เข้ามาอาศัยอยู่ในบางกอก ซึ่งปรากฏว่าชาวปัตตานีเหล่านี้ต่อมา ก็อาศัยกระจัดกระจายอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ รอบเมืองนับตั้งแต่สี่แยกบ้านแขก ไปจนถึงบางกะปิ มีนบุรี หนองจอก เป็นต้น (จิตรสิงห์ ปิยะชาติ, 2554: 191)

เหตุการณ์ในครั้งนี้พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่าระบุว่า “กองทัพไทยลงไปตีเมืองปัตตานี ได้ขึ้นใหญ่อันเป็นศรีเมืองซึ่งเรียกว่า พระยาตานี กับครอบครัวและทรัพย์สมบัติมาในครั้งนั้นเป็นอันมาก” (คำรณราชนาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2551: 559) แม้ว่าพงศาวดารดังกล่าวจะระบุไว้เพียงว่า “เป็นอันมาก” ก็สันนิษฐานว่าคงเป็นจำนวนที่มากพอสมควร ซึ่งกลุ่มที่ถูกกวาดต้อนมาในครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณวัดทองปู้หรือวัดชนะสงคราม ต่อมาในปี พ.ศ. 2334 ทางเมืองปัตตานีเกิดเป็นกบฏขึ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงโปรดฯ ให้พระยากลาโหมราชเสนายกทัพลงไปปราบปรามและกวาดต้อนผู้คนมายังกรุงเทพมหานครอีกครั้งที่ 2 และในครั้งนี้ก็มีการกวาดต้อนเอาชนชั้นนำทั้งเจ้านายและขุนนางทางเมืองปัตตานีเข้ามาด้วย ซึ่งมุสลิมกลุ่มนี้พระองค์ให้ไปตั้งชุมชนอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาที่บริเวณสี่แยกบ้านแขก (ฉัตรภรณ์ พิรุณรัตน์, 2535: 63-64) ขณะที่ชาวจามก็เช่นกัน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ได้มีการอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารเพิ่มมากขึ้น และเข้ามาตั้งหลักแหล่งประกอบอาชีพทำมาหากิน โดยเฉพาะการทอผ้าไหมรวมไปถึงรับราชการในกรมอาสาจามอย่างต่อเนื่อง ดังปรากฏชุมชนชาวจามที่ถูกเกณฑ์เข้ามาในประเทศนับตั้งแต่ช่วงสงครามระหว่างสยามกับเขมรในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

จะเห็นได้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์มีชาวมุสลิมจากเมืองปัตตานีเข้ามาอาศัยอยู่ในบางกอกและรอบ ๆ เมือง ซึ่งกลุ่มชนเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากการยกทัพไปตีเมืองปัตตานีในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และชาวมุสลิมจามก็ได้เข้ามาประกอบอาชีพและรับราชการในกรมอาสาจาม ในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยเช่นกัน

บทบาททางด้านเศรษฐกิจของชุมชนชาวมุสลิมนั้นมีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และเป็นบทบาทที่ดูจะควบคู่กันมากับกลุ่มชาวจีน ในตำแหน่งชั้นสูงเรียกว่า กรงท่าซ้าย

และกรมท่าขวา โดยกรมท่าซ้ายคือบทบาททางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มชาวจีนและกรมท่าขวาคือบทบาททางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มชาวมุสลิม ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีความนิยมเรื่องการค้าที่เกี่ยวกับชาติที่นับถือศาสนาอิสลามเริ่มลดน้อยลง จึงทำให้บทบาททางด้านเศรษฐกิจของชาวมุสลิมลดน้อยลงเรื่อยมาจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยสาเหตุหลายประการทั้งการขายการค้ายกับจีนที่ทำให้บทบาทของกลุ่มคนจีนมีเพิ่มมากขึ้น และอุปสรรคด้านการค้าฝั่งตะวันตก อันเป็นผลมาจากการสงครามที่ทำให้สยามต้องสูญเสียอิทธิพลในเมืองท่าฝั่งตะวันตก รวมถึงการขยายบทบาทของกรมท่ากลางที่เพิ่มมากขึ้น (จุฬารัตน์ จุฬารัตน์, 2544: 279-280)

ในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อครั้งย้ายราชธานีกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมจำนวนมากไม่ได้ย้ายชุมชนตามการย้ายเมือง หากแต่ยังรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นอยู่ที่ฝั่งตะวันตก โดยพื้นที่กรุงเทพมหานครฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ภายหลังการย้ายพระนครข้ามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามาทางทิศตะวันออกเป็นต้นมาที่แม้ว่าจะไม่ได้อยู่ในสถานะของศูนย์กลางทางอำนาจหรือราชธานีของกษัตริย์สยามอีกต่อไป ทว่าก็ไม่ถึงกับถูกทิ้งร้างแต่อย่างใด เพราะยังคงถูกใช้เป็นที่ประทับของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงหลายพระองค์ รวมถึงขุนนางคนสำคัญอีกจำนวนมาก โดยเฉพาะขุนนางตระกูลขุนนาครที่มีบทบาทสำคัญต่อบ้านเมืองในสมัยต้นรัตนโกสินทร์อย่างมาก ส่วนตัวเมืองนั้นก็อยู่ในสถานะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของเมืองกรุงเทพมหานครเรื่อยมาจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2458) ที่มีการจัดแบ่งพื้นที่ปกครองออกเป็นจังหวัด (สำราญ ผลดี, 2559: 43)

เมื่อกลุ่มคนสยามที่สำคัญส่วนใหญ่ย้ายข้ามไปรวมตัวกันที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาจึงกลายเป็นพื้นที่เปิดสำหรับชาวต่างชาติที่สามารถเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มเติมกับกลุ่มชาวต่างชาติเดิมได้มากขึ้น ประกอบกับความสำคัญในด้านต่าง ๆ ของชาวต่างชาติเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาจึงกลายเป็นแหล่งรวมของชุมชนชาวต่างชาติที่เพิ่มมากขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่สืบเนื่องมาจากครั้งกรุงธนบุรี (สำราญ ผลดี, 2559: 45)

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ข้อสังเกตประการหนึ่งของการตั้งถิ่นฐานรวมถึงการขยายตัวของชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าว คือ มีการขยายตัวไปตามแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก เพื่อใช้แหล่งน้ำดังกล่าวในการทำการเกษตร การอยู่อาศัย รวมถึงการสัญจรไปมาระหว่างกันทั้งการติดต่อระหว่างชุมชนด้วยกันเอง ระหว่างต่างชุมชน รวมถึงเรื่องของการค้าระหว่างกันด้วย

โดยในสมัยรัตนโกสินทร์ มุสลิมที่มีบทบาทในการประกอบการค้ามักเป็นมุสลิมเชื้อสายอินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ ยะวะ และจีน ทั้งการค้าในประเทศและการค้ากับต่างประเทศ สำหรับการค้าในประเทศนั้น การที่พ่อค้ามุสลิมนำสินค้าประเภทอุปโภคเข้าไปขายตามหัวเมืองต่าง ๆ และรับสินค้าบริโภคเข้ามาขายในกรุงเทพมหานครนั้นมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิตและระบบเศรษฐกิจไทย คือชาวชนบทจะใช้พื้นที่ในการทำเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้นจากแต่เดิมผลิตเพื่อบริโภคหรือส่งเป็นอาหารค่านาค่าสวน ค่าราชการ ก็กลับเพิ่มการผลิตเพื่อค้าขายให้แก่พ่อค้าเร่อันมีผลในทางบวกแก่เศรษฐกิจของชาวชนบท นอกจากนั้นยังทำให้การค้าขายระบบแลกเปลี่ยนค่อย ๆ หมดไปจากชนบท โดยหันมาใช้การค้าที่มีเงินตราเป็นสื่อกลางแทน การที่พ่อค้านำระบบเงินตราไปใช้ในชนบททำให้เกิดผลดีแก่ชาวชนบทหลายอย่าง เช่น ทำให้มีเงินทุนสำหรับเพื่อซื้อสินค้าต่าง ๆ ได้ตามความพอใจ และสามารถนำไปเป็นทุนขยายการผลิตและทุนเก็บออมได้ (อิมรอน มะลูลีม, 2538: 22)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานครกลายเป็นศูนย์กลางความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงทางด้านการค้าขาย ทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นศูนย์กลางของการดึงดูดผู้คนจากเชื้อชาติต่าง ๆ ให้เดินทางเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศในมิติต่าง ๆ มุสลิมเป็นอีกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่เข้ามากระจายตัวอยู่จำนวนมาก เช่น ชุมชนนักרבเชื้อสายจามที่มีสยิดบ้านครัว ชุมชนเชื้อสายเปอร์เซียที่มีสยิดกุฎีหลวง ชุมชนนักวิชาการและนักธุรกิจเชื้อสายอาหรับที่มีสยิดบางกอกน้อย ชุมชนช่างฝีมือเชื้อสายมลายูที่มีสยิดจักรพงษ์และมีสยิดตึกดิน ชุมชนนักธุรกิจชาวอินเดียที่มีสยิดตึกแดงและมีสยิดตึกขาว ชุมชนเกษตรกรเชื้อสายมลายูที่มีสยิดทรายทองดิน เป็นต้น (สำราญ ผลดี, 2559: 94)

ชาวมุสลิมส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตบางกอกใหญ่และบางกอกน้อย ซึ่งชาวมุสลิมบางกอกน้อยจะมีบรรพบุรุษเป็นชนชาติอาหรับเปอร์เซีย ซึ่งเข้ามาค้าขายตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยส่วนใหญ่อาศัยในเรือนแพ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2541: 54) ชาวมุสลิมส่วนใหญ่รวมตัวกันตั้งชุมชนอยู่ริมฝั่งน้ำตั้งแต่ปากคลองบางกอกใหญ่และกระจายไปตาม

คลองต่าง ๆ เช่น คลองมอญ คลองบางกอกน้อย และอาชีพการค้าขายที่ชาวมุสลิมเหล่านี้มีความถนัดนั้นได้มีบทบาทอย่างมากต่อสยามมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

พื้นที่บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ในปัจจุบันนั้นอาจหมายถึงรูปแบบที่เรียกว่า เขตการปกครอง คือ เขตบางกอกน้อยและเขตบางกอกใหญ่ แต่ในอดีตคำว่า บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ หมายถึงชื่อของคลองในอดีตคือแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนมีการขุดคลองลัดในสมัยสมเด็จพระไชยราชา เมื่อสายน้ำเปลี่ยนจากคลองที่ขุดลัดกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาที่ทั้งลึกและกว้าง และแม่น้ำสายเดิมก็ตื้นเขินกลายเป็นเพียงคลองไป และด้วยลักษณะพื้นฐานของการตั้งชุมชนในอดีตที่ผูกพันอยู่กับสายน้ำอันเป็นเส้นทางคมนาคม การตั้งชุมชนจึงมีเพิ่มมากขึ้นในพื้นที่ริมฝั่งน้ำที่เกิดขึ้นใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณพื้นที่ที่เป็นจุดตัดของเส้นทางคมนาคม เช่น ปากคลองบางกอกน้อยและปากคลองบางกอกใหญ่ที่ถือเป็นทำเลสำคัญในการรวมตัวกันเป็นชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ ดังนั้นประวัติศาสตร์ชุมชนมุสลิมริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา จึงหมายถึงพื้นที่ในความหมายของอดีตที่สายน้ำและริมฝั่งน้ำยังคงมีความสำคัญต่อการเป็นชุมชนไม่ใช่พื้นที่ของเขตการปกครองในปัจจุบัน (สำราญ ผลดี, 2559: 96)

ในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยานั้นมีชุมชนที่เป็นชาวมุสลิมรวมตัวกันอยู่อย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยอยุธยา ต่อมาเมื่อครั้งมีการเคลื่อนย้ายชุมชนต่าง ๆ ลงมาจากกรุงศรีอยุธยานั้นปรากฏว่ามีการกระจายตัวกันอยู่ทั่วไปในพื้นที่กรุงเทพมหานคร และฝั่งธนบุรี ทว่าชุมชนมุสลิมต่างไปจากกลุ่มชนอื่น เนื่องจากความเป็นมุสลิมที่มีวัฒนธรรมเป็นหนึ่งเดียวกันที่เมื่อไปอยู่ที่ใดก็จะรวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งหลายชุมชน เช่น ชุมชนมุสลิมในพื้นที่บางกอกน้อยนั้นจะมีการรวมตัวกันตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ทางทิศเหนือตั้งแต่ปากคลองจรดพื้นที่ฝั่งตรงข้ามกับวัดสุวรรณาาราม (วิณา เอี่ยมประไพ, 2550: 52)

ชาวมุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่บางกอกน้อยมีบรรพบุรุษเป็นชาวอาหรับ เปอร์เซียที่เข้ามาค้าขายตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยมีลักษณะของบ้านเรือนเป็นเรือนแพ เมื่อครั้งที่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 มุสลิมที่อยู่แคว้นในกรุงศรีอยุธยารวมถึงพวกแขกจามหรือชาวมุสลิมที่เข้ามาเป็นกองอาสาจาม ก็อพยพหนีภัยสงครามและขยายชุมชนไปยังคลองบางกอกน้อยและบางอ้อ ตระกูลสำคัญของมุสลิมแถบนี้ ได้แก่ สกุลมัสสุดี ฮะกิมิ เกตุเทียวกิจ อรุณโอษฐ์ เป็นต้น และอาชีพที่มุสลิมเหล่านี้มีความชำนาญคือการค้าขาย (วิณา เอี่ยมประไพ, 2550: 55)

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

กล่าวได้ว่ากลุ่มมุสลิมดังกล่าวข้างต้น เมื่อเข้ามาสู่พื้นที่ ส่วนใหญ่จะกระจายตัวกันตั้งชุมชนอยู่ตามริมน้ำ ทั้งริมแม่น้ำเจ้าพระยารวมถึงตามลำคลองสายต่าง ๆ มีทั้งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่แต่เดิมและที่เข้ามารวมใหม่ในครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 และการกวาดต้อนมาจากหัวเมืองปักษ์ใต้ และการเข้ามาด้วยเหตุผลทางด้านการค้าในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การก่อรูปเป็นชุมชนของคนมุสลิมในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามีการขยายชุมชนเพิ่มมากขึ้นตามเหตุปัจจัยทั้งการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ความแตกต่างทางด้านความเชื่อและการปฏิบัติศาสนกิจ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่ชุมชนบก เหล่านี้ล้วนเป็นจุดเริ่มต้นของชุมชนมุสลิมในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา

ชุมชนมุสลิมริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีความเป็นชุมชนมาแล้วตั้งแต่อดีต โดยอาศัยอยู่ร่วมกันตามลักษณะของการก่อตั้งชุมชน คือการตั้งชุมชนเรียงรายไปตามเส้นทางคมนาคมที่อดีตเป็นแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่เป็นจุดตัดของเส้นทางคมนาคมเหล่านั้น เช่น ปากคลอง เป็นต้น รวมถึงการรวมตัวกันเป็นชุมชนในพื้นที่ที่ไม่ไกลจากศูนย์กลางของเมืองมากนัก ดังเช่น การรวมตัวกันในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาของชุมชนมุสลิมที่เห็นรายรอบและไม่ไกลจากพระราชวัง เช่น กลุ่มชุมชนขุนนาง ซึ่งชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนที่มีอายุนับร้อยปีเลยทีเดียว (สำราญ ผลดี, 2559: 99)

ความเป็นชุมชนของชาวมุสลิมโดยพื้นฐานนั้นจะเกิดจากความเหนียวแน่นและความสามัคคีของกลุ่มชน ที่เมื่อไปอาศัยอยู่ที่แห่งใดก็ตามจะรวมตัวกันเป็นชุมชน โดยมีพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันมาจากการนับถือศาสนาที่เหมือนกัน และเมื่อรวมตัวกันได้อย่างชัดเจนแล้ว สิ่งสำคัญต่อมาที่ชุมชนมุสลิมจะต้องทำร่วมกันก็คือ การเสียสละกำลังทรัพย์และกำลังกายของตนเพื่อสร้างศาสนสถานที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นสถานที่ที่ใช้ในการประกอบศาสนกิจ นั่นก็คือ มัสยิด หรือสุเหร่า หรือกุฎี

ชุมชนมุสลิมมัสยิดกุฎีขาวหรือมัสยิดบางหลวงเป็นชุมชนมุสลิมที่สำคัญในรัชสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งอยู่ ณ คลองบางหลวง ซึ่งก็คืออีกชื่อหนึ่งของคลองบางกอกใหญ่ ส่วนเหตุที่เรียกว่าคลองบางหลวงนั้นสันนิษฐานว่าเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นที่อยู่ของพวกข้าราชการหรือที่เรียกว่าเป็น คนของหลวง ข้าราชการเหล่านี้รวมตัวกันตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่นทั้งสองฟากฝั่งคลอง คนทั่วไปจึงเรียกชื่อคลองตอนที่คนของหลวงตั้งบ้านเรือนอยู่ว่า คลองบางหลวง นอกจากนี้ยังมีผู้สันนิษฐานไปอีกทางหนึ่งว่า ชื่อคลองบางหลวงมาจากชื่อบางหลวง ซึ่งเป็นชื่อสถานที่หนึ่งที่คลองบางกอกใหญ่ผ่าน ผู้คนจึงเรียกตามชื่อสถานที่นั้นว่า คลองบางหลวง (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2554: 2-3)

บรรพบุรุษของชุมชนแห่งนี้อพยพมาตั้งแต่ครั้งที่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 นั่นก็หมายความว่า เป็นการเดินทางมาพร้อม ๆ กันกับชุมชนมุสลิมฝั่งกุฎีเจ้าเซ็นและกุฎีเจริญพาศน์ การล่องแพมาในครั้งนี้นักล่าวกันว่าเข้ามาสมทบกับกลุ่มมุสลิมที่มีอยู่เดิม ผูกแพรวมกันอยู่ทั้งสองฝั่งคลองบางกอกใหญ่ตั้งแต่ปากคลองเรือยเข้าไปด้านใน (สำราญ ผลดี, 2559: 121)

ภาพที่ 6: มัสยิดบางหลวง (กุฎีขาว) เป็นศาสนสถานของชุมชนมุสลิมที่สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวงฝั่งใต้ ตรงข้ามวัดหงส์รัตนาราม
ที่มา: สันติ เสือสมิง (2553: ออนไลน์)

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

มีการสันนิษฐานกันว่า แต่เดิมพื้นที่ดังกล่าวมีศาสนสถานอยู่แล้ว ซึ่งเรียกกันว่า มัสยิดกุฎีแดง ที่อยู่ในสภาพชำรุดเสื่อมโทรม และใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจชั่วคราว ต่อมา จึงมีการสร้างมัสยิดขึ้นมาใหม่ โดยพ่อค้าชาวมุสลิมในหมู่บ้านที่ชื่อว่า โต๊ะหิย รวมตัวกันกับ ชุมชนสร้างขึ้นเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง และใช้ชื่อว่า มัสยิดบางหลวง หรือ มัสยิดกุฎีขาว ส่วนชุมชนโดยรอบจึงกลายเป็นชุมชนมัสยิดบางหลวงไปในที่สุด ปัจจุบันอิหม่ามประจำ มัสยิดบางหลวง (กุฎีขาว) คือ อิหม่ามรอมดอน ท้วมสากล

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์มุสลิมมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนกระจุกกระจายกันทั้งฝั่ง พระนครและฝั่งธนบุรี ในส่วนของธนบุรีนั้นชาวมุสลิมรวมตัวกันจนเรียกว่าเป็นชุมชน หมู่บ้านตามแนวคลองบางกอกใหญ่จนถึงคลองบางหลวง ที่มีหมู่บ้านชาวมุสลิมตั้งถิ่นฐาน กันมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และสมัยต่อมาก็มีมุสลิมเข้ามาตั้งบ้านเรือนเพิ่มเติมใน บริเวณใกล้เคียงบริเวณหลังวัดพิชัยญาติ ซึ่งเรียกกันในปัจจุบันว่า บ้านแขก (สำราญ ผลดี, 2559: 90)

ในพื้นที่ฝั่งธนบุรีตั้งแต่อดีตนั้นอาจเรียกได้ว่ากลุ่มชาวมุสลิมมาตั้งถิ่นฐานรวมกัน อยู่เป็นจำนวนมากรองจากชาวจีน โดยตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่บางอ้อ เขตบางพลัด เรื่อยลงไปจนถึงบริเวณสะพานพระราม 9 และอยู่บริเวณสายหลักคือ คลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่ และคลองซอยต่าง ๆ ที่แยกออกจากคลองหลัก เช่น คลองบางไส้ไก่ บริเวณสี่แยกบ้านแขก สวนพลู วงเวียนใหญ่ และยังมีมุสลิมที่บริเวณ พุทศุราษฎร์บูรณะ (ทวีวรรณ จันทรสติย์, 2547: 31)

ภาพที่ 7: มัสยิดบางอ้อ ตั้งอยู่ในเขตบางพลัด เป็นมัสยิดที่เก่าแก่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำกรุงเทพมหานคร (2556: ออนไลน์)

มัสยิดบางอ้อเป็นหนึ่งในมัสยิดที่สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งอยู่ในเขตบางพลัด บริเวณตอนเหนือสุดของกรุงเทพมหานคร ฝั่งธนบุรี ทิศตะวันออกติดลำน้ำเจ้าพระยา ทิศเหนือและทิศตะวันตกจรดทางรถไฟสายใต้ และทิศใต้ติดแขวงบางพลัดตามแนวคลองบางพลัดแต่เดิมพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนผลไม้มานานานชนิด ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงเป็นที่อยู่อาศัยเป็นส่วนมากตามริมแม่น้ำ ซึ่งแต่ก่อนเป็นที่จอดแพซุงและเป็นตลาดค้าไม้ซุง อีกทั้งยังเป็นที่อยู่อาศัยอย่างหนาแน่นติดต่อกันไป เนื่องจากเป็นที่ลาดชายตลิ่งจึงเหมาะแก่การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้نانานาชนิด เช่น ต้นอ้อ ต้นพง ต้นลำพู และหญ้าคามีลักษณะเป็นป่าหญ้าเป็นส่วนมาก ถิ่นนี้มีต้นอ้อมากที่สุด จึงเป็นเหตุให้แขวงนี้มีชื่อว่าบางอ้อ ตามชื่อต้นอ้อ (สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำกรุงเทพมหานคร, 2556: ออนไลน์) ปัจจุบันอิหม่ามประจำมัสยิดบางอ้อ (มัสยิดอุบูดียะห์) คือ อิหม่ามหมัดอร่าม ทรงศิริ

บทสรุป

ชาวมุสลิมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตกลุ่มน้ำเจ้าพระยานับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์นั้นส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิมที่มาจากหลากหลายเชื้อชาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นมุสลิมชาวเปอร์เซีย ชาวมลายู และชาวจาม โดยชาวมุสลิมส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพค้าขาย ทำการเกษตร และการประมง โดยในสมัยกรุงศรีอยุธยาชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยาส่วนใหญ่จะเข้ารับราชการและมีอาชีพค้าขาย ซึ่งในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มีพ่อค้าชาวเปอร์เซีย 2 ท่านคือ เชคอะหมัดและเชค สะอิด พร้อมบริวารได้เข้ามาตั้งรกราก และค้าขายอยู่แถวขานกรุงศรีอยุธยาจนมีฐานะเป็นเศรษฐีใหญ่ ซึ่งต่อมาได้เข้ารับราชการและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น ออกญาบวรราชนายกจางวางมหาดไทย มุสลิมชาวมลายูและชาวจามจะมีความสัมพันธ์กันมากกว่าเนื่องจากอาศัยอยู่ร่วมกันด้านนอกเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยาและมีการประกอบอาชีพที่คล้ายคลึงกัน คือการทำเกษตรกรรมและการประมง แตกต่างจากมุสลิมชาวเปอร์เซียซึ่งอาศัยอยู่ในเกาะเมืองกรุงศรีอยุธยา มีอาชีพค้าขายและรับราชการเป็นส่วนใหญ่

กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์จึงมีประชาชนที่ประกอบด้วยชนชาติต่าง ๆ โดยบางส่วนของชนชาติเหล่านั้นเป็นมุสลิมซึ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทยจนกลายเป็นชาวไทยไปแล้ว และชาวปัตตานีซึ่งเป็นชาวไทยทางภาคใต้ก็ได้อาศัยอยู่ร่วมกันเนื่องจากบางส่วนเป็นเชลยศึกที่ได้ถูกกวาดต้อนขึ้นมาในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ จึงทำให้ใน

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

แต่ละยุคสมัยของประเทศไทยมีชาวมุสลิมเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเพิ่มมากขึ้น ชาวมุสลิมจะอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนใหญ่ มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเนื่องจากมีพื้นฐานความเชื่อเดียวกัน จึงนับว่าชาวมุสลิมเป็นกลุ่มชนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อประเทศไทยทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยชาวมุสลิมมีศาสนสถานหรือมัสยิดเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชนในชุมชน เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนมุสลิมในยุคสมัยนั้น และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนให้ตั้งมั่นอยู่บนศีลธรรมอันดีงามเพื่อการเป็นประชากรที่ดีของแผ่นดิน ซึ่งมัสยิดที่สำคัญของชุมชนมุสลิมในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ มัสยิดกุฎีข้อฟ้าและมัสยิดนุรุลยะมัล ในสมัยกรุงธนบุรี คือ มัสยิดต้นสนและมัสยิดอันซอริชชุนนะห์ และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คือ มัสยิดบางหลวงและมัสยิดบางอ้อ

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาวมุสลิมนับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน ทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมุสลิมและพลวัตทางเศรษฐกิจตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนได้รู้ถึงสภาพธรรมชาติ วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวมุสลิมในสังคมไทยในอดีตที่มีวิวัฒนาการทางความเป็นอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน อันจะทำให้เข้าใจวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวมุสลิมได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งในประเทศไทยมีผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามมากเป็นอันดับสองรองจากศาสนาพุทธ ดังนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องรับรู้และเข้าใจประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างมีความสุข และร่วมกันพัฒนาประเทศชาติให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

รายการอ้างอิง

- กุสุมา รักษ์มณี. (2554). *ราชการุญบางยี่ขัน*. กรุงเทพฯ: สหพัฒนาการพิมพ์.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2534). *คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง*. กรุงเทพฯ: เอกสารจากหอหลวง.

- จิตาพร แสงนิล. (2548). การศึกษาชุมชนมุสลิมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในสมัยอยุธยา (พุทธศตวรรษที่ 19-23). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิตรสิงห์ ปิยะชาติ. (2554). อยุธยา แผ่นดินประวัติศาสตร์ชาติไทย รวมประวัติศาสตร์อาณาจักรอยุธยาที่คนไทยควรรู้. กรุงเทพฯ: อีปซี.
- จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. (2544). บทบาทและหน้าที่ของขุนนางท่าขวาในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2153-2435). ดุษฎีนิพนธ์ อ.ด. (วิชาประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรภรณ์ พุธรัตน์. (2535). พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ. 2325-2369 วิทยานิพนธ์ อ.ม. (เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2551). พงศาวดาร เรื่อง ไทยรบพม่า (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มติชน.
- ทิพวรรณ จันทรสติย์. (2547). ธนบุรี จากอดีตสู่ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- นันทวรรณ ภู่อ่าง. (2529). สถานภาพของชนมุสลิมในอยุธยาสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พลับพลึง คงชนะ. (2538). เจ้าพระยาบวรราชนายกกับประวัติศาสตร์สยาม. กรุงเทพฯ: ศูนย์วัฒนธรรม สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน.
- มุสลิมไทยโพสต์. (2561, มีนาคม 1). ประวัติศาสตร์อันซอริชชุนนะห์ บางกอกน้อย. <http://gallery.muslimthaipost.com/?cid=18>
- เรื่องศิลป์ หนูแก้ว. (2546). ความเป็นสังคมนานาชาติของกรุงธนบุรี ระหว่าง พ.ศ. 2310-2325. ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ไทย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2562, สิงหาคม 25). แผนที่แสดงอาณาบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นแม่น้ำสายสำคัญของประเทศไทย เปรียบเสมือนสายเลือดสำคัญของประเทศ. <https://th.wikipedia.org/wiki/แม่น้ำเจ้าพระยา>

ความเป็นมาของมุสลิมแห่งกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

- วิวัฒน์ ร้อยศรี (ผู้ถ่ายภาพ). มัสยิดกุฎีข้อฟ้า เป็นมัสยิดที่สำคัญและเก่าแก่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ทางทิศใต้บริเวณรอบนอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา. เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2564.
- วิวัฒน์ ร้อยศรี (ผู้ถ่ายภาพ). มัสยิดนุรุลละมาล เป็นที่ตั้งของชุมชนมุสลิมทางทิศเหนือบริเวณรอบนอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา. เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2564.
- วิณา เอี่ยมประไพ. (2550). รายงานการวิจัย เรื่อง วิถีชีวิตชุมชนคลองบางกอกน้อย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ศิวราช กบิลคาม. (2560). อิสลามจากคาบสมุทรอาระเบียสู่แผ่นดินชาวสยาม. กรุงเทพฯ: นันทาพรินตัง.
- คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2554). “สี่แผ่นดิน” กับเรื่องจริงในราชสำนักสยาม (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มติชน.
- สันติ เสือสมิง. (2553, พฤศจิกายน 10). มัสยิดต้นสน (กุฎีใหญ่) ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวงฝั่งเหนือเป็นมัสยิดเก่าแก่ในสมัยกรุงธนบุรี. <https://alisuasaming.org/main/?p=1683>
- สันติ เสือสมิง. (2553, พฤศจิกายน 10). มัสยิดบางหลวง (กุฎีขาว) เป็นศาสนสถานของชุมชนมุสลิมที่สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวงฝั่งใต้ตรงข้ามวัดหงส์รัตนาราม. <https://alisuasaming.org/main/?p=1683>
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2545). ก่อนจะถึงฝั่งธนฯ ในเวียงวังฝั่งธนฯ ชุมชนชาวสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง. (2530). ประวัติศาสตร์ตระกูลสุลต่านสุลัยมาน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สุนัษ ศรีสง่า. (2558). วารสารครบรอบ 70 ปี อิสลามศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา: โรงเรียนอิสลามศรีอยุธยามูลนิธิ.
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด. (2541). กลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในธนบุรี. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 4(1), 63-78.
- สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำกรุงเทพมหานคร. (2556, ธันวาคม 12). มัสยิดบางอ้อตั้งอยู่ในเขตบางพลัด เป็นมัสยิดที่เก่าแก่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. <https://masjid.islamicbangkok.or.th/masjid/id/>

- สำราญ ผลดี. (2559). ประวัติศาสตร์ชุมชนมุสลิมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาสมัยรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน ศึกษาพื้นที่บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่ ดุษฎีนิพนธ์ ปริญญาโท (ไทยศึกษา). ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- อานันท์ อนันตภาค. (2557). สุลต่านลุ่มทะเลสาบสงขลา เรื่องราวของกลุ่มชนนางไทยเชื้อสายแขกที่มีบทบาทสำคัญต่อประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ยิปซี.
- อิมรอน มะลูลีม. (2538). วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย: กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ: อิสลามิกอะเคเดมี.
- เอนก รักเงิน. (2556). วิสาหกิจชุมชนปลาตะเพียนสาน: การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มคนมุสลิมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- Elgelbert Kaempfer. (1987). *A Description of the Kingdom of Siam 1690*. Bangkok: White Orchid Press.

Received: September 17, 2022

Revised: January 9, 2023

Accepted: January 11, 2023